

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 330.34:334.012.64-022.51/55

ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Глущенко Л.Д., к.е.н.

E-mail: lglushenko@mail.ru

Вінницький національний технічний університет

Сучасний стан вітчизняних малих та середніх промислових підприємств не відповідає вимогам та стандартам, які забезпечують економічне зростання. Тому, стає актуальним процес накопичення і осмислення зарубіжного досвіду промислово-розвинутих країн в галузі створення економіко-правових умов для здійснення малими та середніми промисловими підприємствами своєї ролі в національному господарстві України. Метою статті є дослідження світового досвіду реалізації державних програм стимулювання розвитку малих та середніх промислових підприємств та обґрунтування необхідності використання такого досвіду для розробки науково-теоретичних рекомендації ефективного розвитку вітчизняних малих та середніх промислових підприємств. На основі дослідження світового досвіду обґрунтовано важливість державного стимулювання розвитку вітчизняних малих та середніх промислових підприємств та сформовано основні умови їх ефективного розвитку, які повинні включати наявність нормативно-правового забезпечення, розвиток інноваційної інфраструктури, удосконалення фінансово-кредитної та податкової політики.

Ключові слова: світовий досвід, державні програми, стимулювання, розвиток, малі та середні промислові підприємства

UDC 330.34:334.012.64-022.51/55

GOVERNMENT PROGRAM PROMOTION OF SMALL AND MEDIUM INDUSTRIAL ENTERPRISES IN FOREIGN COUNTRIES

Glushchenko L.D., PhD in Economics

E-mail: lglushenko@mail.ru

Vinnitsia National Technical University

The current states of domestic small and medium-sized industrial enterprises do not meet the requirements and standards that ensure economic growth. Therefore, it is important to accumulate foreign experience and understand peculiarities of the development of industrially developed countries in the field of creating economic and legal conditions for small and medium industrial enterprises to enable them functioning

in the national economy of Ukraine. The article aims to study the world experience implementing government programs to stimulate the development of small and medium-sized industrial enterprises and justification of the need for such an experience for the development of scientific and theoretical guidance of effective domestic small and medium enterprises. Based on the study of international experience the importance of stimulation of domestic small and medium-sized industrial enterprises has been proved and formed the basic conditions for their effective development, which should include the presence of regulatory legal security, development of innovation infrastructure, improving financial and credit and fiscal policy.

Keywords: International experiences, government programs, stimulate, development, small and medium-sized industrial enterprises

Актуальність проблеми. Стрімкий прогрес техніки і технології, розширення діапазону їх застосування, поглиблення спеціалізації і диверсифікації виробництва, індивідуалізації попиту, доступності проведення науково-дослідних розробок сприяли виникненню об'єктивних умов для активного формування і розвитку малих та середніх промислових підприємств підприємств (МСПП). Але сучасний стан розвитку вітчизняних МСПП не відповідає вимогам та стандартам, які забезпечують економічне зростання. Тому, є актуальним процес накопичення і осмислення досвіду в галузі створення економіко-правових умов для здійснення МСПП своєї ролі в національному господарстві України. Очевидно, що стимулювання розвитку МСПП повинно бути пріоритетним напрямом сучасної економічної та промислової політики держави. Однак в Україні реальний механізм стимулювання МСПП знаходиться поки на стадії розробки. Труднощі його реалізації пов'язані з відсутністю загальної методології побудови і тими економіко-політичними особливостями, які супроводжують діяльність МСПП.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні аспекти розвитку малих та середніх підприємств є предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних економістів. Стан і тенденції розвитку малих та середніх підприємств, особливості державного регулювання їх діяльності знайшли відображення в працях О. Амоші, Б. Буркинського, З. Варналія, В. Геєця, О. Кузьміна та інших. Особливості інноваційної діяльності малих та середніх промислових підприємств досліджували: Л. Андріанова, С. Васильчак, Т. Дементьєва, В. Захарченко, В. Зянько, М. Меркулов та інші. Водночас, публікації, які присвячені світовому

досвіду реалізації державних програм стимулювання розвитку малих та середніх промислових підприємств практично відсутні.

В Україні проблеми стимулювання розвитку малих та середніх промислових підприємств, в т.ч. використання ними накопиченого науково-технічного, виробничого, інтелектуального потенціалу, тривалий час вирішувалися неефективно, результатом якого стало технологічне відставання за такими визначальними напрямками розвитку науки і техніки, як електроніка, біотехнологія, машинобудування тощо. Таким чином, ці проблеми, будучи актуальними завжди, набули особливого значення нині, коли Україна стоїть перед історичним вибором стратегії свого розвитку до 2020 р., а по окремих напрямках і до 2025 р.

Метою роботи є дослідження світового досвіду реалізації державних програм стимулювання розвитку малих та середніх промислових підприємств та обґрунтування необхідності використання такого досвіду для розробки науково-теоретичних рекомендації ефективного розвитку вітчизняних малих та середніх промислових підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Малі та середні промислові підприємства розглядаються, як одна з основних рушійних сил інновацій, зайнятості, а також соціальної та локальної інтеграції до Європи [2]. Число нововведень на 1 доллар витрат на НДДКР в секторі МСП у США у 24 рази перевищує аналогічний показник для великих підприємств. Крім того, інноваційна активність фахівців, зайнятих у сфері малого та середнього бізнесу, виражена у відносній кількості патентів, виданих на одного працівника, практично у 16 раз перевищує аналогічний показник для великих підприємств [3]. До групи країн – лідерів у сфері інновацій, за рівнем витрат на наукові дослідження і ступенем розвитку інтелектуальної власності, входять Німеччина, Люксембург, Швейцарія, Данія, Нідерланди, Австрія. Великобританія належить до групи країн з середнім рівнем інноваційної активності. Тут проживає 1% населення світу, але на цю державу припадає 5% від загального числа впроваджених у світі технологій. За статистикою, від 30 до 60 % всіх МСП в європейських країнах є інноваційно-активними. Якщо розглядати галузеву структуру інновацій, то дослідження в Європі показали, що кількість інноваційних підприємств у виробничому секторі більша, ніж у сфері послуг. Однак частка МСП

в обох секторах економіки приблизно рівна і становить близько 40%. В даний час частка малих та середніх підприємств в промисловому експорті інноваційної продукції ряду розвинених країн становить: Німеччини та Нідерландів – приблизно 40 %, Італії – 20–25 %, США і Японії – 15 %. Якщо врахувати їх участь у комплектації готової продукції, що вивозиться за кордон великими підприємствами, то показники набагато вищі. При цьому сфера, де МСПП набули особливого значення, – міжнародна торгівля технологіями. Наприклад, 50 % ліцензій, проданих США, припадає на МСПП. Однак крім технологій важливими статтями експорту є продукція машинобудівної, металообробної, хімічної, електротехнічної та інших галузей промисловості [1, с.1]. Отже, світовий досвід свідчить, що саме малий та середній бізнес є головним новатором в будь-якій державі, але необхідно зазначити, що така ситуація складається при обов'язковій підтримці держави. Зрозуміло, що саме держава орієнтована на збільшення сукупного суспільного блага. Тому інноваційно-інвестиційний розвиток національної економіки загалом може забезпечити лише держава. Держави, які стабільно демонструють найвищі темпи зростання ВВП (Китай, Бразилія, Індія, Сінгапур, Таїланд тощо) мають в структурі державного управління спеціальні міністерства з питань науки і технологій. Тобто можна говорити про статистично значущий зв'язок між вдалим управлінням науковою та інноваційною сферою і значними успіхами в економічному розвитку [4].

Структуру державного стимулювання діяльності МСПП у різних країнах узагальнено у табл. 1

Таблиця 1. Структура державного стимулювання діяльності МСПП, %

Форми	Держави				
	США	Японія	Німеччина	Фінляндія	Україна
Фінансове стимулювання, в т. ч.:					
– податкові пільги	21,7	4,3	28,0	45,4	57
– гранти	6,2	1,8	–	–	–
Урядові контракти	15,5	1,2	28,0	42,7	0,26
Розвиток науково-технічної інфраструктури	76,9	26,6	32,5	7,4	38,5
Витрати на НДДКР (% ВВП)	1,4	69,1	39,5	47,2	4,5
Технологічна інтенсивність	2,6	2,8	2,3	2,3	0,85
	10,4	10,6	5,0	2,7	–

Примітка: складено на підставі даних [5]

Проблемою в Україні є не тільки низький рівень ВВП, а й те, що Україна не додержується законодавчо визначеної норми державного

фінансування науково-технічної діяльності – 1,7 % ВВП. Цей показник у зарубіжних країнах відповідає: США – 6-7 %; Великобританія, Франція, Італія – 4-5 %; Японія – 3-3,5 %; Росія – 2,6-2,8 % [6, с.121]. Кількість інноваційно-активних промислових підприємств в Україні протягом останніх десяти років коливається на рівні 10–13 %. Питома вага інноваційної продукції постійно знижується [4].

Аналіз законодавчого забезпечення діяльності зарубіжних малих та середніх підприємств дозволив виявити ряд чинників, які передбачають: формування максимально сприятливих умов для використання національних і світових технологічних досягнень у промисловому виробництві; розвиток патентно-ліцензійної діяльності та ліцензінга; регулювання умов комерціалізації та передачі технологій; створення правової основи міжнародної діяльності у сфері виробництва інноваційної продукції та трансферу технологій [7].

Сьогодні в США існує три державні програми, спрямовані на фінансування малих підприємств: програма підтримки інноваційних досліджень малого бізнесу (the Small Business Innovation Research Program – SBIR); програма з трансферу технологій малого бізнесу (the Small Business Technology Transfer Program – STTR); програма по створенню інвестиційних компаній для малого бізнесу (the Small Business Investment Company – SBIC) [8, с.266]. Програми SBIR, STTR і SBIC координує урядове Агентство у справах малого бізнесу (SBA). У ньому зосереджені позабюджетні кошти обсягом 2,5% від загальних дослідницьких бюджетів всіх федеральних агентств з мобільною можливістю відразу направити гранти в малий бізнес. Переважно, за щорічними звітами більше половини коштів припадає на підприємства з чисельністю менше 25 чоловік, а третина – на підприємства з чисельністю менше 10 чоловік. 13% від загального числа підприємств – нові, що вперше отримали гранти за різними напрямками. 7% підприємств належать жінкам.

Аналіз діяльності 50 найбільш успішних підприємств, що беруть участь в проекті SBIR, свідчить про те, що державні вкладення повністю окупаються. Так, сумарний обсяг продажів цих підприємств склав 9,1 млрд. доларів – це в 30 разів більше обсягу виділеного фінансування. Число робочих місць завдяки стимулюванню діяльності зросла з 1254 до 10,287 [9]. Досвід реалізації цих програм має інтерес для України у зв'язку з наявністю великого числа галузевих науково-дослідних інститутів.

Нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності у Великобританії, Німеччині, Франції, Фінляндії, Кореї, Японії та інших країнах також направлено на створення такої структури економіки, яка зацікавлена в постійному впровадженні інновацій, а також на підтримку середовища, яке сприятливо впливає на діяльність інноваційних підприємств [6].

На даний час в країнах Європейського союзу співробітництво МСПП з державою здійснюється в рамках спеціально розроблених рамкових програм. Майже половина європейських кластерних програм класифіковано, як пов'язані або з політикою у сфері промисловості і підприємництва, або з політикою у сфері науки і технології [10, с.100]. Приблизно одна з чотирьох програм пов'язані з регіональною політикою. Так, перша європейська програма, якою передбачено підтримку інновацій та технологічного трансферу (Specific Program for Innovation and Technology Transfer – SPRIT), прийнята в 1983 р. була орієнтована на формування співпраці між МСПП, НДІ, університетами і великими підприємствами. Третя Рамкова програма містила «пілотний» проект створення мережі малих та середніх промислових підприємств (National Contact Point networks). У рамках четвертої програми ЄС отримав розвиток міжнародний інноваційний Центр «Innovation Relay Center – IRC», який забезпечив експертну підтримку малих та середніх промислових підприємств з 30 країн ЄС в галузі трансферу технологій. Стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва стала пріоритетним напрямком і П'ятої Рамкової програми ЄС (1998–2002 рр.). Нею було засновано спеціальний Координаційний підрозділ (Coordination Unit SME), метою якого стала фінансова допомога малим та середнім підприємствам, що займаються розробкою інноваційних проектів. Особливі заходи підтримки були визначені для тих організацій, які вели наукові дослідження та впроваджували новітні технології спільно з МСПП, бо, інтеграція та кооперація підприємств, їх вступ до різного роду мережевих структур, в тому числі кластерів, зведена в сучасній Європі в ранг пріоритетів інноваційної політики. Проектом «PAXIS» було запропоновано ряд заходів щодо підтримки МСПП, які знаходяться на стадії проведення НДДКР, а також молодих високотехнологічних підприємств. Однак, на думку експертів, державне фінансування найбільш ефективно використовується для стимулювання

вже існуючих підприємств, середній вік яких становить 11 років для розширення своїх можливостей у галузі НДДКР і збереження конкурентоспроможності на ринку [10, с. 54].

Метою шостої Рамкової програми з наукових досліджень та технологічного розвитку (2002–2006 рр.) було об'єднання європейської науки та зміцнення технологічної бази ЄС у сфері промислового виробництва[11].

У реалізації даних напрямів особливе місце відводилося МСПП, діяльність яких активно підтримувалася, в тому числі шляхом стимулювання їх вступу в різні інтеграційні об'єднання. Для цього були розроблені та реалізовані два механізми. Перший носив назву «Інтегровані проекти» (Integrated Projects – IP) і припускав, зокрема, об'єднання підприємств різних видів діяльності з метою проведення колективних наукових досліджень. Другий – «Мережі переваги» (Networks of Excellence – NoE) був призначений для подолання розрізненості і фрагментарності європейської науки, а також формування єдиної методики проведення наукових досліджень в Європі за конкретними темами. Обов'язковою умовою реалізації проектів була участь у них суб'єктів малого підприємництва. Спеціально для МСПП були розроблені такі проекти як «Колективні Дослідження» і «Спільні Дослідження» (Cooperative Research, Collective Research – CRAFT), в рамках яких малі підприємства отримували можливість займатися НДДКР і здійснювати промислове виробництво та комерціалізацію інновацій спільно з науковими організаціями та великими підприємствами.

Сьома Рамкова програма наукових досліджень і технологічного розвитку (The Seventh Framework Programme for Research, Technological Development and Demonstration) була прийнята на 2007–2013 роки з метою формування єдиного Європейського Дослідницького Простору (European Research Area)[12]. Програма передбачала прискорення економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки Європи за допомогою інвестування в знання, інновації та людський капітал. Всі проекти Сьомої Рамкової програми ЄС передбачали активну участь малих та середніх підприємств у реалізації інноваційної політики Європи, яка включає також заходи підтримки їх зовнішньоекономічної діяльності, що забезпечує доступ МСПП, в тому числі й українських, до єдиного європейського ринку, отримання ними

необхідної інформації, впровадження системи прикордонного держзамовлення, розширення міжнародних інвестицій, вдосконалення правил зовнішньої торгівлі, навчання особливостям експортно-імпортного взаємодії та страхування експортних операцій.

У березні 2010 р. Європейською Радою було затверджено стратегію соціально-економічного розвитку Євросоюзу на період до 2020 року «Європа 2020: Стратегія інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання», яка повинна забезпечити високий рівень зростання та зайнятості в ЄС. Для реалізації Стратегії передбачається інвестування 3 % ВВП ЄС у дослідження та розробки [13, с.168].

Питання становлення в Україні ефективної інноваційної інфраструктури припускає наявність і високу активність таких спеціальних її елементів, як фонди підтримки підприємництва, інкубатори, центри трансферу технологій, асоціації малих та середніх промислових підприємств. Особливе місце в інноваційній інфраструктурі займають венчурні фонди. Як свідчить зарубіжний досвід, їх діяльність суттєво мірою залежить від застосовуваної моделі державної підтримки. Уряди країн ЕС щорічно інвестують близько 3 млрд. доларів в ризикове венчурне фінансування [14, с.64].

Важливою особливістю інноваційного розвитку є можливість розвитку технологій в різних, зокрема й несприятливих, умовах. Значну роль тут відіграє концентрація фінансових коштів і інтелектуального капіталу на обраних технологічно-інноваційних пріоритетних напрямках. Прикладом можуть слугувати технологічні прориви Індії та Китаю у таких передових технологічно-інноваційних областях, як програмування, нанотехнології, аерокосмічна сфера. Для України, як і для інших країн, розвиток ключових сучасних технологій є вкрай важливим як запорука національного розвитку та процвітання сьогодні і у майбутньому [15].

В Україні відсутні дієві механізми посередництва, які пов'язані з трансфером технологій, практично відсутні відповідні структури, що мали би доступ до таких технологій, визначали технологічні потреби та знаходили відповідні технології, поєднуючи провайдерів технологій та їх споживачів [16, с.224]. Інфраструктура з підтримки МСП повинна бути забезпечена відповідними ресурсами міжнародного рівня, сучасними методологіями з надання послуг з підтримки бізнесу та іншими економіко-правовими інструментами. Найшвидший шлях для

цього – партнерство з організаціями, які мають успішну практику посередництва у трансфері технологій. Прикладом такої практики є Мережа підприємств Європи (Enterprise Europe Network (EEN)), успіх якої сприяв тому, що уряди чотирьох континентів заснували центри EEN поза межами Європи [10, с.82].

Необхідно зазначити, що промислова кластерна політика країн ЄС передбачає підтримку провідних індустріальних кластерів і сфокусована на підтримці розвитку малого та середнього бізнесу, через активне впровадження інновацій. Провідні країни ЄС активно беруть участь у розвитку кластерів. Кластерні ініціативи є популярним засобом проведення промислової політики та є провідними заходами з підвищення конкурентоспроможності, як регіонів так і самих підприємств [10, с.97].

Відсутність повної та надійної інформації про діяльність МСПП може стати основною перешкодою на шляху фінансування розробки та впровадження інновацій. Вирішення цих проблем у зарубіжних країнах також знайдено. Тут активно функціонує Інтернет – Академія для підприємців – початківців (Online Academy for New Firm Founders), що консультує бізнесменів з організаційних, юридичних, управлінських і фінансових питань, а також Клуби інвесторів (Inventors Clubs – INSTI), в яких обмінюються досвідом інвестори і підприємці – початківці.

Фінансово-кредитна політика держави впливає на розміри заощаджень та на рівень позичкового відсотка. Однак приплив коштів на ринок капіталу ще не означає, що вони будуть інвестовані в МСПП. Пільгове кредитування інноваційної діяльності повинно здійснюватись на певних умовах і передбачати повну або часткову компенсацію банківських відсотків з коштів спеціальних фондів, або державного бюджету. Цей захід стимулювання набув найбільшого поширення у Європі. Так, у Німеччині МСПП, які вкладають кошти в модернізацію виробництва, освоєння випуску нової продукції або в заходи з раціоналізації використання енергії, надаються пільгові кредити в обсязі до 50% від коштів, які витрачає на ці цілі саме підприємство, а банківські кредити на придбання нового обладнання підлягають страхуванню з коштів державного бюджету. В Італії пільгові кредити на технологічні інновації надаються в сумі до 80% вартості інноваційного проекту на термін до 15 років [17, с. 10]. Венчурне інвестування є одним

з ефективних механізмів активної інноваційної політики, який вирішує питання, що стосуються строків повернення та окупності вкладених коштів. При цьому венчурне фінансування здійснюється через державний венчурний фонд, який безпосередньо інвестує в інноваційні підприємства (Великобританія, Індія), або через приватні венчурні фонди (Ізраїль, Фінляндія, Сінгапур), або, поєднуючи попередні варіанти (Канада, Фінляндія, Японія). Також формою прямої участі держави у венчурному фінансуванні є надання державних гарантій з відшкодування можливих втрат від фінансування інноваційної діяльності (Європа, Сінгапур, США, Японія). Для функціонування венчурного капіталу країни надають значні податкові та інші пільги [17, с.11]. Так, державний банк Німеччини KfW Bankengruppe надає на пільгових умовах кредити венчурним інвесторам, які здійснюють фінансування МСПП, а також має право частково звільняти венчурні фонди від їхніх зобов'язань за рефінансування кредиту [18]. Податкова політика таких країн, як Великобританія, Канада, США спрямується на заохочення венчурного інвестування та зниження податкових ставок для МСПП [19, с.199].

Наука, технології та інновації, визнані критичними чинниками економічного розвитку і національної конкурентоздатності, що зафіксовано в різних зарубіжних та вітчизняних державних програмах. Однак, в Україні інноваційна модель розвитку не працює, оскільки Закони «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» не діють на практиці, фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності постійно скорочуються, а стимули і пільги скасовуються [4].

Найважливішим стимулюючим фактором інноваційного розвитку економіки в цілому та МСПП зокрема є податкова політика держави. Податкові пільги для надання допомоги МСПП, широко застосовуються в промислово розвинених країнах. Стосовно МСПП можна виділити такі: зниження податкових ставок на прибуток, який використовується на фінансування НДДКР, придбання високотехнологічного обладнання та інші цілі, пов'язані з інноваційною діяльністю; зменшення оподаткованої бази на величину витрат, які спрямовуються на проведення НДДКР, і які в деяких країнах значно перевищують самі витрати на дослідження (в Сінгапурі до 200%, Австралії – 175%, Англії –

125%, а для МСП – 150%); так званий дослідницький (інвестиційний) податковий кредит, що надає можливість відстрочки податкових платежів з прибутку, який використовується на інноваційні цілі і сприяє зниженню загального податкового навантаження (США, Японія, Франція, Іспанія, Ірландія, Канада, Нідерланди); включення витрат на НДДКР у собівартість продукції; податкові канікули на прибуток, отриманий від впровадження інноваційних проектів, що надається на кілька років; встановлення пільг з оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання запатентованих винаходів, корисних моделей, ноу-хау та інших об'єктів інтелектуальної власності [17, с.10]. У Франції МСПП можуть скористатися дослідницьким податковим кредитом, щоб профінансувати 30–40% витрат на НДДКР, причому ці кошти відшкодовуються негайно, тому що підприємство має право вирахувати ці витрати з податку на прибуток [2].

Отже, для стимулювання розвитку МСПП у зарубіжних країнах застосовується доволі широкий набір податкових пільг, причому їх вибір залежить від цілей технологічної та інноваційної політики в країні, рівня розвитку підприємництва, стану господарського середовища, що забезпечує нормальне функціонування цього сектора економіки. В даний час податкова система України залишається недосконалою і досить складною.

Висновки. Дослідження світової практики доводить, що розвиток МСПП залежить від створених державою умов, які спрямовані на підтримання середовища, що сприятливо впливає на діяльність МСПП і припускає наявність дієвої нормативно-правової бази, інноваційної інфраструктури, інформаційної підтримки, а також гнучкої фінансово-кредитної та податкової політики.

Для стимулювання розвитку МСПП найбільш ефективним є впровадження спеціально розроблених програм фінансування МСПП, надання на конкурсній основі грантів, підтримка пільгового інвестування і кредитування. Освоєння інновацій значною мірою залежить від податкової та кредитної політики держави, а активне їх впровадження на ринок – від рівня розвитку системи державного замовлення і взаємодії МСПП і великих підприємств.

Відсутність можливостей у вітчизняних МСПП залучати кошти у свій розвиток та наявність значних труднощів при розробці і

впровадженні інновацій стримує їх розвиток. Подібна ситуація свідчить про недоліки в сфері державного стимулювання розвитку МСП, промислової та інноваційної політики. Тому є необхідним вивчати і використовувати досвід розвинутих зарубіжних країн для розробки власних науково-практичних рекомендації ефективного розвитку вітчизняних малих та середніх промислових підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Егорова Н.Е. Формы и экономические механизмы взаимодействия малых и крупных предприятий: Доклад [Электронный ресурс] / Н.Е. Егорова; ЦЭМИ РАН. – М., 2001. – Режим доступа: <http://www.rcsme.ru/libArt.asp?id=3875>
2. Debaugue F. «78% du crédit d'impôt recherche est capté par les PME et ETI» // Option France. – № 1082. – 21 juin 2010. – P. 7
3. Кокин А.С. Анализ развития инновационного малого бизнеса в рамках национальных инновационных систем зарубежных стран / А. С. Кокин, М. А. Суевалова // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – № 3–4. – С. 39–60.
4. Семиноженко В. Яка інноваційна політика потрібна Україні? [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр від 28.10.2012р. – Режим доступа: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/yaka-innovacijna-politika-potribna-ukrayini>.
5. Інноваційна спроможність та технологічна готовність української економіки у міжнародних порівняннях [Електронний ресурс]: Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – Режим доступа: http://www.uinte.kiev.ua/viewpage.php?page_id=432
6. Шмігельська З.К. Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З.К. Шмігельська // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №2 (3). – С. 119–128.
7. Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні» [Електронний ресурс]. – К.:Фенікс, 2011. – Режим доступа: http://kneu.edu.ua/userfiles/our_partners/gudrun/2_UA.pdf.
8. Рыхтик М.И. Национальная инновационная система США: история формирования, политическая практика, стратегии развития /М.И. Рыхтик, Е.В. Корсунская //Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2012, № 6 (1), с. 263–268.
9. The SBIR Program [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.sbir.gov/about/about-sbir#one>

10. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України [Текст] / Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні»//ред.: Гудрун Румпф, Джордж Строгилопулос, Ігор Єгоров. – К. : Фенікс, 2011. – Т. 1. – 214 с.
11. The Sixth Framework Programme covers Community activities in the field of research, technological development and demonstration (RTD) for the period 2002 to 2006 [Electronic Resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/research/fp6/pdf/fp6-in-brief_en.pdf
12. The Seventh Framework Programme for Research, Technological Development and Demonstration [Electronic Resource]. – Mode of access: http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html.
13. Стойко І. Український ринок інновацій та його перспективи у стратегії «Європа 2020» [Електронний ресурс] / І. Стойко, Л. Мельник // Соціально–економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 1 (6). – С. 164–172.
14. Войтов В. Инновационная деятельность и венчурный бизнес: научно–методическое пособие/ И.В.Войтов, В.М. Анищик, А.П. Гришанович, Н.К. Толочко. – Минск: ГУ «БелИСА», 2011. – 188 с.
15. Глущенко Л.Д. Усовершенствование государственного регулирования инновационной деятельности промышленных предприятий Украины [Текст] / Л.Д. Глущенко, Т.Н. Пілявоз // Молодой ученый. – 2013. – №9. – С. 168–172.
16. Зянько В.В. Роль інноваційного підприємництва у розвитку економіки України / В.В. Зянько // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Наук. зб./ За ред. І.Г. Ткачук. – Ів.-Франківськ.: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В.Стефаника, 2011.– Вип. 7. – Т.1. – С.231-236.
17. Доклад Всемирной Организации интеллектуальной собственности «Рекомендации по усилению роли малых и средних инновационных предприятий в странах содружества независимых государств». - 45с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/export/sites/www/dcea/ru/pdf/tool_6.pdf.
18. KfW Bankengruppe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kfw.de/error/fehler-kfw.de.html>.
19. Мадатова О.В. Основные направления развития венчурного финансирования в современном обществе /О.В. Мадатова// Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). Том 2. – С. 196–201.